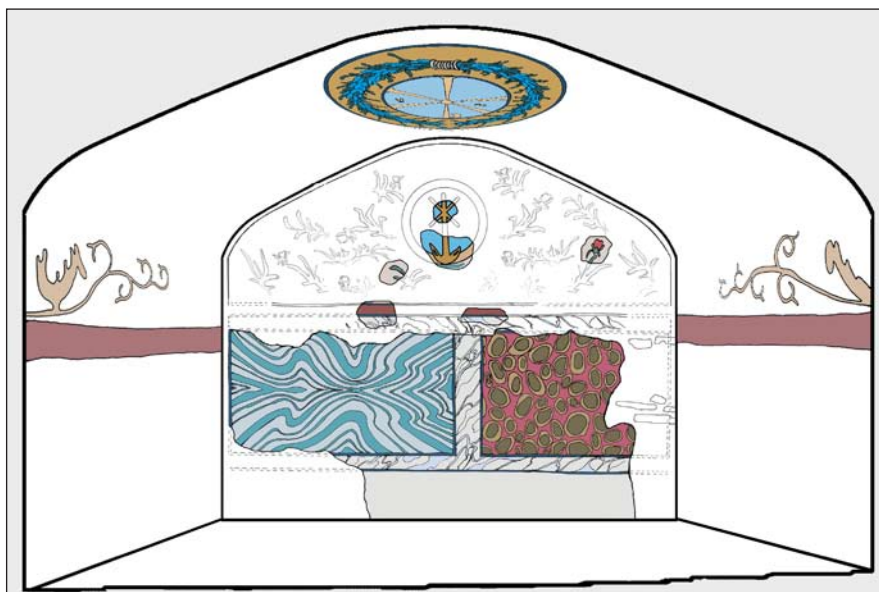

У СУСРЕТ ОБЕЛЕЖАВАЊУ ГОДИШЊИЦЕ МИЛАНСКОГ ЕДИКТА

*Ваша Светости,
господине градоначелниче,
господине ректоре, драге Нишлије,
поштоване колегинице и колеге,*

Указана ми је велика и, сигуран сам, недовољно заслужена част да отворим овогодишњи научни скуп посвећен проучавању прошлости Ниша и Византије. Таква част и обавезује и надахњује. Осмелио сам се да је прихватим у можда варљивој нади да ћу указано поверење оправдати бар накнадно, у времену предстојећем. Уосталом, и овај девети нишки научни симпозијум у дане светог цара Константина и свете царице Јелене својом посветом наглашено је усмерен ка будућем времену. Она нас подсећа да се крећемо у сусред обележавању 1700-те годишњице такозваног Миланског едикта. Заправо, опомиње нас да смо се тој годишњици већ сасвим приближили и наводи на посвећено размишљање о њеном значају. Истовремено, призива нас да преиспитамо све оно што смо до сада учинили да бисмо достојно обележили 17 векова од доношења једне од, како многи верују, најсудбоноснијих одлука у историји човеченства.

Тешко је да су сав значај те одлуке могли 313. године догледати они који се сматрају њеним доносиоцима. Према Лактанцију и Евсевију Кесаријском, као потписници “Миланског едикта” јављају се август Константин и август Ликиније, али у науци већ дуже време постоје веома различита тумачења њиховог сведочанства. Указује се, такође, на околност да су римски августи објављивали различите акте о толеранцији према хришћанима и пре 313. године: Константин 306, Галерије 311, а исте те године чак и Максенције. Тиме се листа, наравно, не исцрпљује. Зато, поједини истраживачи сматрају да треба одбацити традиционално схватање о ексклузивном значају “Миланског едикта”. У овој прилици није могуће улазити у сву ту сложу научну дебату, која ни приближно није окончана. Ваља, ипак, подсетити на неке, чини нам се, важне чињенице. Галеријев Никомидијски и Константинов и Ликинијев “Милански едикт”, како их преноси Лактанције, не могу се стављати у исту раван. Између њих постоје знатне разлике. Галерије на хришћане гледа као на отпаднике од вере отаца, окренуте од интереса државе, чија је истрајност обесмислила претходне наредбе, па им болесни и од смрти уплашени цар опортуно нуди опрост и сигурност уз услов да се свом Богу моле за августа и републику. За Галерија, као и за Максимиана касније, верска слобода није природно право појединца већ резултат пуког геста владарске милости. Одредбе Галеријевог едикта биле су на снази краткотрајно, до скоре цареве смрти и важиле су само у оквирима његовог дела царства.

Ниш, Сликаство гробнице са сидром, реконструкција, цртеж арх. М. Диманић
 Niš, Painting in the crypt with an anchor, reconstruction, drawing architect M Dimanić

С друге стране, “Милански едикт” не приписује никакав негативан предзнак хришћанима. Њима и свима другима он даје потпуну “слободу да следе религију коју год ко жели”, односно, “којој би га одвео његов ум”. Наглашава се да је опрост намењен хришћанима “по питању религије, широк” и за разлику од Галеријевог “безуслован”. Иако се у основи “Милански едикт” заснива на римском концепту *рех деогум*, он дозвољава појединцу право личног избора вероисповести. То је била идеја страна римском, а тако блиска менталитету ондашњих следбеника Христовог учења. Нарочито је важно то да се у “Миланском едикту” налаже хитно враћање непокретности одузетих хришћанским заједницама и да је проглашен за територију читавог царства. По свему томе, Милански едикт несумњиво надилази ранија царска акта о верској толеранцији и пружа истински полазни оквир за значајну историјску прекретницу.

Као најзаслужнијег за остварење те прекретнице, предање цркве још је одавно препознало светог цара Константина. Иако се у науци различито види његова улога у настанку “Миланског едикта”, нико не може оспорити кључни Константинов значај у спровођењу у живот слова тог документа. Свети и равноапостолни цар, чија је моћ непрестано расла, знатно ће надживети – и политички и биолошки – све издаваче аката о толеранцији из друге деценије IV века. Осим тога, изгледа да је једино он остао трајно привржен схватањима прокламованим у “Миланском едикту”. Константин се, како на личном тако и на државном плану, кретао по оној синкретистичкој линији коју је омогућио едикт, да би пред сам крај живота примио хришћанско крштење. Још за живота он је отишао много даље од

пуког толерисања хришћанства. Кроз доста споро развијану идеолошку концепцију Константин је теологију своје власти коначно утемељио на посебним везама с хришћанским Богом. Прихватио се активног учешћа у решавању темељних догматских питања хришћанске вере, увео обавезу празновање недеље, сазвао први васељенски сабор и давао новац за изградњу цркава. У појединим фазама развоја његових религиозних назора без значаја није било ни дубоко поштовање према мајци Јелени, хришћанству искрено посвећеној. У сваком случају, “Милански едикт” и цар Константин, без обзира на то како их посматрали, представљају недељиву феноменолошку целину у европској историји.

Нарочит значај едикта из 313. године открива се у томе што се он ни данас, после скоро седамнаест векова, не може посматрати као мртва успомена историје. Његове поруке и његов дух остали су трајно и живо надахнуће културног бића Европе, па одатле и читавог света. Право на лично религиозно уверење и на слободу вероисповести промовисано је кроз њега као општа и природна вредност. Својим схватањем онтолошког значаја личног избора, снагом своје вере и непоколебљивом спремношћу да се за њу жртвују изборили су то право прогоњени хришћани. Изборили су га пред моћним римским царевима – не само за себе него за све. Утолико је данас, када идемо у сусрет годишњици објављивања “Миланског едикта”, већа одговорност народа чије су културе израсле на хришћанском менталитету и етосу. Они су позвани да препознају и кроз своја дела неискривљено тумаче свету важну поуку коју пружају догађаји и одлуке из 313. године. Уколико нису спремни за то, размислиће се у бићу и у духу с успоменом на “Милански едикт”, ма како одлучно марширали ка њој кроз време и ма како им она изгледала блиско и близу. Добро је што се зна где треба прославити значајну успомену, али је важно знати и како је треба прославити.

Поуздан путоказ у том смислу могу да пруже орагнизатори и учесници низа препознатљивих и у научном свету већ угледних скупова који се одржавају у Нишу у дане светог цара и његове мајке. Девету годину за редом, уз обостран напор и жртве, окупљају се у овом граду еминентни стручњаци из више научних области. Пристижу с њима, кроз самосвојна истраживачка искуства, у Константинов родни град из различитих делова Балкана и Европе спознаје о многим питањима која се тичу Константиновог доба и његових одраза у потоњим временима. И обрнуто – оплемењене кроз међусобно сучељавање на симпозијуму те спознаје враћају се потом у ширине светског културног простора. Нарочити значај при том имају зборници радова саопштени на поменутим научним састанцима. Свака свеска предстаља један ритмично одмерен корак према 313. години. Захваљујући спремности многих страних колега да своје интелектуалне снаге ставе у функцију једне племените културне мисије, Ниш постаје све уочљивији у културном видокругу и изван Србије. Наравно, томе су велики допринос дали Универзитет у Нишу и локалне власти, од чије подршке зависи и много тога у будућности. Али, да би се достојно обележила годишњица “Миланског едикта” биће нужно свесрдније и осмишљеније ангажовање читаве Србије, Балкана, па и Европе. Ниш је то заслужио. Још

пре много година, подсећање на један велики историјски догађај почело је у овом граду спонтано да буди и покреће визионарске духове. Нишлије су кренуле у племенито трагање за правим путем ка месту сусрета с духом и успоменом “Миланског едикта”. Ревнујући свом славном суграђанину, они то трагање нису затајили у неким локалним културним атарима. Свесни космополитског предзнака свог подухвата, позвали су све нас да им се придружимо, ширећи са својим срцем и границе свог града – чак тамо од Јорка, преко Милана и Рима, до Цариграда и Никомидије. Хвала им на томе.

*Проф. др Драган Војводић, Београд
(Говор са свечаног отварања симпозијума
„Ниш и Византија IX)*